

Kvinnan, aborten och teratologin

Lena Lennerhed*

Historisk forskning om abort brukar handla om den politiska kampen under 1900-talet, för reformer och en liberaliserad lagstiftning. Aktörer som lyfts fram är riksdagspolitiker, radikala läkare, kvinnoorganisationer, RFSU och politiska student- och ungdomsorganisationer. Frågan som stått i fokus är kvinnans eventuella rätt till abort och i så fall på vilka grunder.

Denna artikel handlar om en mindre uppmärksammad del av abortens historia: fosterskada som abortskäl. I vår tid uppstår med jämna mellanrum offentliga diskussioner om funktionshinder och abort, vilket ska ses mot bakgrund av införandet av fri abort år 1975 och fosterdiagnostikens utveckling under de senaste decennierna.¹ Men frågan om huruvida skada eller sjukdom hos fostret ska ses som skäl för abort, och i så fall vilka skador och sjukdomar, är inte ny utan har dykt upp på olika sätt även tidigare.

Med 1938 års abortlag legaliserades aborter av eugeniska skäl, det vill säga om allvarlig ärftlig sjukdom såsom ”sinnesslöhet” antogs kunna överföras till fostret. På 1950-talet fick ett antal kvinnor abort då de haft röda hund under graviditeten (röda hund är en virussjukdom som kan orsaka skador på fostret). Under 1960-talets första år fick kvinnor som ätit läkemedlet neurosedyn abort. Vid sidan av dessa teratogener – ärftliga sjukdomar, en virussjukdom, en läkemedelsskada – beviljades kvinnor abort även på grund av strålskador eller vissa blodgruppskombinationer hos kvinnan och mannen.

I det följande behandlas debatt, lagstiftning och praxis kring fosterskador som abortskäl. För vems eller vilkas skull genomfördes aborterna: för kvinnans skull eller för att undvika lidande hos ett barn? Eller var det för att förbättra folkhälsan genom att motverka sjukdomar och reducera oönskade ärftliga anlag? En ytterligare fråga är om det ansågs att en kvinna *bör* göra abort vid allvarlig fosterskada, eller om det var något hon kunde *få*? Tidens diskussioner och åtgärder kring abort vid fosterskada blottlägger föreställningar om normalitet och avvikelse, hälsa och sjukdom. De rör barn med funktionshinder, gravida kvinnor i svåra situationer och läkare i den ömsom enkla och ömsom komplicerade positionen att bestämma.

År 1938 legaliserades abort i Sverige. En kvinna kunde få abort om hon var allvarligt sjuk (medicinsk indikation), bar på allvarlig ärftlig sjukdom (eugenisk indikation), eller om hon blivit gravid efter våldtäkt (humanitär

---

* Institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola

indikation). De legala aborterna uppgick de första åren till några hundra per år, medan de illegala beräknades ske i tusental.² År 1946 infördes en socialmedicinsk indikation i lagen vilken tog hänsyn till kvinnans hälsa på sikt, och antalet aborter ökade. Men utvecklingen kan inte beskrivas som en successiv liberalisering. Under 1950-talet halverades antalet legala aborter (från drygt 6000 år 1950 till under 3000 år 1960). Det är tydligt att samhället bromsade, bland annat genom att avslå alltfler abortansökningar. Abortlagen var en undantagslag, och kvinnor förväntades vara nöjda med rollen som maka och mamma. Skälen till varför kvinnor medgavs abort var heller inte desamma över tid. Under 1930- och 1940-talen dominerade fysiska sjukdomar som abortskäl medan psykiatriska skäl som psykasteni och psykisk insufficiens var i majoritet på 1950-talet.³ Aborthistorien är med andra ord en komplex historia där synen på abortsökande kvinnor och abortskäl varierat.

Abort medikaliserades under 1900-talet. För att en kvinna skulle få en legal abort krävdes en diagnos. Hon var tvungen att uppsöka läkare – enskilt eller via någon av de rådgivningsbyråer som sattes upp för abortsökande kvinnor – och lägga fram sin sak. Läkaren skulle i sin tur fastställa om den abortsökande kvinnan led av någon form av fysisk sjukdom, psykisk sjukdom eller åkomma, eller om hon hade en allvarlig ärftlig sjukdom som kunde överföras till fostret. Därefter skickade läkaren in sitt utlåtande till Medicinalstyrelsen (från 1968 Socialstyrelsen) för beslut. Abort blev ett kunskaps- och ansvarsområde för medicinska experter som gynekologer och psykiatriker.

Efter nedgången under 1950-talet ökade antalet legala aborter igen. Samtidigt, under det tidiga 1960-talet, ställde unga liberaler och socialdemokrater krav på att slopa indikationerna och att fri abort skulle införas, något som kom att ske 1975 då en ny abortlag blev gällande och i vilken abort formulerades som en rättighet för kvinnan.

Teratologi

Teratologin är läran om missbildningars uppkomst under graviditet, av grekiskans *teras*; odjur, missfoster, och *logi*; lära, vetenskap. Om ”missfoster” är ett pejorativt ord idag var det nödvändigtvis inte det förr. ”Odjuret” vittnar dock om skrällen för den avvikande avkomman. Enligt äldre tiders folktro kunde medfödda skador på barn orsakats av att den gravida kvinnan handlat på ett visst sätt eller blivit skrämt av något. Det kunde gälla allt från det mer harmlösa som ett födelsemärke till att barnet fick rakitis (om kvinna gick utan huvudbonad samtidigt som en stjärna föll eller om hon såg ner i en öppen grav) eller epilepsi (om kvinna närvarade vid slakt eller gick under ett nedfallet träd). En gravid kvinna skulle därmed vara försiktig och passa sig då det kunde vara förenat med skam att få ett missbildat barn.⁴ Den amerikanske historikern Leslie J. Reagan

ger i sin bok om röda hund-epidemin i USA på 1960-talet och dess medicinska och samhälleliga konsekvenser, *Dangerous pregnancies. Mothers, disabilities, and abortion in modern America* (2010), några mer moderna exempel från 1900-talets början: att gravida kvinnor befarade att fostret skulle kunna skadas om de åkte i skumpiga bilar eller blev exalterade på cirkus och bio.⁵

Fosterdiagnostiken utvecklades under 1960- och 1970-talen, men även tidigare fanns viss kunskap om fosterskador. Att barn kunde födas smittade och skadade av syfilis eller gonorré (genom överföring från den gravida kvinnan till fostret) var känt på 1800-talet.⁶ Misstankar om alkoholens skadliga effekter på foster framfördes på 1800-talet, för att bekräftas under 1970-talet. Men under 1900-talets första hälft antogs fosterskador i första hand vara genetiskt betingade. Medvetenheten om yttre faktorerers inverkan på foster ökade från och med 1940-talet, i samband med atombombsexplosionerna liksom röda hund-epidemierna och på 1960-talet genom spridningen av neurosedynet.⁷

Det önskade arvet

Den svenska abortlagen från 1938 var som tidigare sagts en undantagslagstiftning. En gravid kvinna förväntades föda det barn hon bar på. Men i vissa fall tilläts hon avbryta graviditeten; av medicinska och humanitära skäl, och på eugenisk indikation: om ärftlig sinnessjukdom, sinnesslöhet eller svår kroppslig sjukdom antogs kunna överföras till barnet. Det fanns vissa möjligheter för kvinnor att få abort av medicinska skäl även före 1938 så vad gäller dessa aborter kan 1938 års lag delvis beskrivas som en legitimering av praxis. Abort av eugeniska skäl var så vitt jag känner till däremot något nytt. Det säger något om den vikt som lades vid möjligheten att göra eugeniska aborter. De eugeniska aborterna var därtill relativt många, särskilt under 1940-talet.⁸

År 1940 utfördes var femte abort av eugeniska skäl, och två år senare närmade de sig hälften. Dessa år gjordes drygt 500 legala aborter per år. År 1950 var knappt var tionde abort beviljad av eugeniska skäl, men då hade det totala antalet legala aborter ökat till nära 6 000. Procentuellt sjönk alltså andelen eugeniska aborter under 1940-talet, medan de i faktiska tal blev fler då aborterna blev fler. Sammanlagt utfördes uppåt 4 000 eugeniska aborter under 1940-talet.⁹ Längre fram sjönk antalet eugeniska aborter, och på 1960-talet utgjorde de ett fåtal.¹⁰

De eugeniska aborterna gjordes för att stoppa utbredningen av önskad arvsanlag, stävja allvarliga ärftliga sjukdomar och förbättra folkhälsan. Det var med andra ord inte med hänsyn till den enskilda kvinnan eller till det kommande barnet som aborterna utfördes, utan för att – som det uttrycktes i 1935 års abortutredning – tillgodose ”samhällets intresse att förebygga undermåliga individers tillkomst”.¹¹

Abort på eugenisk indikation var, med några få undantag, villkorad med sterilisering. Steriliseringslagen från 1934 möjliggjorde sterilisering av person som ansågs sinnesslö eller sinnessjuk då sjukdomen bedömdes ärftlig (eugenisk indikation), eller om person på grund av sådan sjukdom ansågs vara olämplig att ta hand om barn (social indikation). 1941 lades till att person med asocialt levnadssätt skulle kunna steriliseras om hen ansågs vara olämplig som förälder. Vidare lades det till en medicinsk indikation som endast var tillämplig på kvinnor, och som möjliggjorde sterilisering om en graviditet utgjorde en fara för kvinnans liv och hälsa. Mellan 1935 och 1975 genomfördes drygt 60 000 steriliseringar i Sverige, och 93 % av de steriliserade var kvinnor. Ingreppen skedde frivilligt eller genom tvång. Forskarna Mikael Eivergård och Lars-Eric Jönsson fick av 1997 års steriliseringsutredning i uppdrag att utreda omfattningen av tvångssteriliseringarna, och uppskattade efter en genomgång av drygt 1000 akter att tvång, indirekt tvång, villkor (till exempel för utskrivning från anstalt eller för att få en abort), påverkan eller övertalning förekommit i cirka hälften av fallen. Tvång och påtryckningar förekom som mest under 1940-talet.¹²

Det finns idag en omfattande forskning om steriliseringarna i Sverige och i flera studier uppmärksammas även de med sterilisering villkorade aborterna: sociologen Eva Palmblads *Den disciplinerade reproduktionen. Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning* (2000), historikern Maija Runcis *Steriliseringar i folkhemmet* (1998) och historikern Mattias Tydén *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975* (2002).¹³

I praktiken innebar lagstiftningen att en gravid kvinna, som ansågs vara till exempel ”sinnesslös” eller ”svagbegåvad” och vars tillstånd bedömdes vara ärftligt betingat, kunde få abort utförd på eugenisk indikation och att hon därefter steriliserades. Men många kvinnor som ansökte om abort av eugeniska skäl ville inte bli steriliserade. Kvinnor kunde avstå från abortingreppet om villkoret ställdes och föda barnet, eller göra en illegal abort.¹⁴ Tydén skriver att steriliseringsvillkoret frångicks med tiden. Abort med efterföljande sterilisering kunde även utföras vid blödarsjuka, men också i dessa fall frångicks steriliseringskravet efter 1940-talet.¹⁵ I utredningen *Abortfrågan* från 1953 kritiserades steriliseringsvillkoret, bland annat på grund av de medicinska risker som förelåg när abort och sterilisering kombinerades, men detta resulterade inte i någon ändring av lagen.

Medan abort av medicinska eller humanitära skäl kunde avgöras genom så kallat tvåläkarintyg och sedan rapporteras in till Medicinalstyrelsen skulle abort av eugeniska skäl alltid ansökas om till Medicinalstyrelsen. I ansökan stod ärftligheten i fokus. Ansvarig läkare skulle ange uppgifter inte endast om den abortsökande kvinnan själv utan även om fall i hennes familj och släkt av sinnessjukdom, sinnesslöhet, psykopati, ”egenheter i karaktär och lynne”, självmord, kriminalitet, asocialitet, narkomani, epi-

lepsi, blödarsjuka, ärftlig dövstumhet, ärftlig blindhet och missbildning.¹⁶ Abort på eugenisk indikation kunde också medges om kvinnans make eller partner bedömdes vara ärftligt belastad, och då gjordes särskild utredning om honom.¹⁷

Ansökningsformulären vittnar om tidens och eugenikens syn på vad som sågs som allvarliga ärftliga sjukdomar liksom att även asocialitet, missbruk och kriminalitet ansågs kunna vara ärftligt betingade. Formulären visar även på viljan att vara såväl specifik (blödarsjuka och epilepsi) som att täcka in allt ("egenheter").

Ett exempel från 1942. En abortsökande spolarska (kvinna som yrkesmässigt spolar garn) beskrivs av utredande läkare som imbecill, lögnaktig och opålitlig, att hon sedan barndomen fört ett sedeslöst liv och att hennes intelligensålder är 10 år. Därefter följer beskrivningen av hennes familj:

Moder är undermålig, lögnaktig och opålitlig. En syster till sök. har varit intagen å skyddshem för vanart men är nu gift. Har ej några barn. Dessutom har sök. tre bröder, vilkas vandel och psykiska tillstånd ej är kända. Fadern var likaledes slö och undermålig. Förtärde gärna spritdrycker men var ej utpräglad alkoholist.¹⁸

Hur diskussionen sedan fördes om ärendet i Medicinalstyrelsen vet vi mindre om. Vad vägde tyngst i vågskålen: tidigare intagen på skyddshem – nu ute i samhället och gift, dricker sprit – är inte alkoholist? Undermåligheten – vari låg den och på vilket sätt var den ärftlig? Och vad innebar uppgifterna om familjen för bedömningen av den sökande? Läkarpuppgifterna om de sökande, om ärftligheten och om skälen för abort skrevs ofta i relativt allmänna termer under 1940-talet. Var uppgifterna för knapphändiga eller svårtolkade kunde Rättsspsykiatriska nämnden (från 1947 Socialpsykiatriska nämnden) vid Medicinalstyrelsen begära in yttrande av Nils von Hofsten eller Torsten Romanus, båda experter på ärftlighet, ledamöter i Medicinalstyrelsens vetenskapliga råd och även knutna till Statens institut för rasbiologi.¹⁹ Var ärftligheten inte fastslagen kunde nämnden avslå ansökan. Tydén menar att abort och sterilisering inte alltid genomfördes då en kvinna bedömdes som sinnesslö – här togs hänsyn till så kallad låg och hög arvsrisk.²⁰

Historikern Kristina Engwall har, liksom Palmblad och Runcis, visat att kvinnors sexualitet kunde vägas in i steriliseringsärendena, och så var fallet även vid ansökningar om eugeniska aborter. Det noteras om kvinnor fått barn utom äktenskapet eller med olika fäder, och i en del fall även om de har ett aktivt sexualliv. Några exempel: en dövstum kvinna tror sig enligt utredaren kunna "bli vacker genom könsförbindelser" och beskrivs som "sexuellt opålitlig" då hon tagit hem olika män "som måst köras iväg", medan en ogift städerska med ett utackorderat barn betecknas vara en "flack, hållningslös, hypersexuell psykopat".²¹

I likhet med steriliseringarna kunde abort enligt lag genomföras utan

samtycke, det vill om kvinna på grund av ”rubbad själsverksamhet” ansågs sakna förmåga att uttrycka sin vilja. Gjordes tvångsaborter i Sverige? I så fall hur många, och av vilka skäl? Var det på grund av det oönskade arvet? Eller för att kvinnan ansågs föra ett asocialt liv? Det är knappast möjligt att få en fullständig bild av vad som skett. I Eivergårds och Jönssons utredning om frivillighet och tvång i 1074 steriliseringsärenden framkommer att 518 av dessa ansökningar samtidigt var ansökningar om abort. Detta illustrerar att steriliseringsfrågan var en kvinnofråga, liksom att abort- och steriliseringspolitiken var sammanflätade genom eugeniken.²² Eivergård och Jönsson går inte närmare in på omständigheterna för de aborter som gjordes i samband med steriliseringarna, men det är rimligt att anta att påtryckningar eller tvång kan ha förekommit i en del fall.

De nedslag jag gjort i abortansökningar och Medicinalstyrelsens beslutsprotokoll visar bland annat att den ”sinnesslöa hemmadottern” förekom frekvent under 1940-talet, och det är troligt att kvinnor som dessa utsattes för påtryckningar eller tvång att göra abort. En andra grupp är de kvinnor som var intagna på institutioner som till exempel Västra Marks sjukhus för så kallade asociala och imbecilla. Vid Västra Mark steriliserades många sinnesslöa kvinnor liksom gjorde abort, och även i dessa fall kan man tänka sig att påtryckningar eller tvång förekommit.²³

Om eugeniska aborter utförda genom tvång eller påtryckningar förekom, kan de då ha skett även av rasistiska skäl? Frågan är synnerligen svår att besvara. 1997 års steriliseringsutredning undersökte bland annat tvångssteriliserades etniska bakgrund och i vilken utsträckning samer, romer och så kallade tattare fanns med bland dessa, men resultaten är svårtolkade. Den grupp som benämndes som tattare figurerade i samhällsdebatten som ett önskvärt objekt för steriliseringar men i lagtexten aktualiserades inte etnisk tillhörighet. Samer och romer förekom ytterst sällan i steriliseringsansökningar, medan tattare aktualiserades i en del fall. Vilken betydelse beteckningen tattare hade för att steriliseringen genomfördes är dock svårt att avgöra.²⁴ Samma svårigheter finns när det gäller att avgöra om tvångsaborter genomförts på kvinnor som betecknats som tattare. Jag har i de nedslag jag gjort inte funnit att etnisk bakgrund eller tattarbeteckning aktualiserades vid ansökan om abort av eugeniska skäl men finner det möjligt och troligt att etniska faktorer kan ha vägts in i vissa fall. Den stora gruppen som steriliserades var kvinnor som diagnostiserades som sinnesslöa, imbecilla eller debila.²⁵

Abort på eugenisk indikation gjordes även i andra länder.²⁶ I de nordiska länderna fanns en samhällsdebatt om eugeniken under tidigt 1900-tal, och liksom i Sverige infördes steriliseringslagar i Danmark (1929), Norge (1934) och Finland (1935).²⁷ Abortlagar infördes under åren som följde. Den danska abortlagen från 1939 inkluderade en eugenisk indikation.²⁸ I Norge var abort av medicinska och eugeniska skäl legalt mellan 1943 och 1945, under den tyska ockupationen. Därefter dröjde det till 1964 då

abort legaliserades, och då även på eugenisk indikation.²⁹ I Finland legaliserades abort år 1950 med en lag modellerad efter den svenska, inklusive eugenisk indikation.³⁰

Idag ses steriliseringarna som ett mörkt kapitel i svensk historia. På 1940- och 1950-talen var de varken omdiskuterade eller kontroversiella. Att abort utfördes av eugeniska skäl, kanske även tvångsaborter, var inte heller en stor fråga. I den statliga utredningen *Abortfrågan* från 1944, en utredning på över 300 sidor, är eugeniken påfallande frånvarande. Abort av eugeniska skäl diskuteras explicit på en halv sida vilket jag tolkar som tecken på att frågan ansågs avklarad och hanteringen välfungerande.³¹ De eugeniska aborterna var heller inte föremål för någon diskussion i *Svenska läkartidningen* under 1940- och 50-talen.³²

Röda hund

Röda hund (rubeola eller rubella) är en virussjukdom som orsakar feber och utslag på kroppen. När röda hund grasserade drabbade den främst barn. Den som har haft röda hund som barnsjukdom är sedan immun mot sjukdomen. Röda hund ger sällan bestående men för den som smittats. Däremot kan barn födas blinda, döva, med hjärtfel och intellektuella funktionshinder om deras mammor smittats med röda hund under tidig graviditet. Sedan 1970-talet vaccineras barn mot röda hund i Sverige och utbrott är ovanliga.

Den som tillskrivs upptäckten att rubeola-viruset är teratogent, det vill säga orsakar skador på fostret, är den australiske ögonläkaren Norman Cregg. Men, som Leslie J. Reagan skriver, var detta en observation som även gjorts av mödrar.³³ Året för Creggs upptäckt var 1941. Tio år senare, 1951, svepte en epidemi av röda hund över Sverige och orsakade läkardebatt om vilka konsekvenserna kunde vara för gravida och deras foster, och vilka åtgärder som skulle vidtas. Medicinalstyrelsen samlade in uppgifter från mödravårdscentraler om gravida kvinnor med röda hund för att öka kunskapen och få ett grepp om läget. Man hänvisade till ”iakttagelser i utlandet” om missfall och missbildningar, och att risken för skador troligen var så stor att den kunde ”påkräva praktiska åtgärder (serumprofylax, abort)”.³⁴ En åtgärd blev mycket riktigt abort. När röda hund-epidemin grasserade genomfördes under ett år drygt 270 aborter efter tillstånd av Medicinalstyrelsen. Lagen medgav inte abort då fostret skadats under graviditeten, utan aborterna gjordes på socialmedicinsk indikation då födseln av ett svårt missbildat barn antogs kunna utgöra ett psykiskt trauma för kvinnan.³⁵

Detta väckte invändningar av gynekologerna Janis Abolins och Per Wetterdal från kvinnokliniken på Sabbatsberg. I en diskussion i Svenska läkarsällskapet menade Abolins att en genomgång av journaler över nyligen födda i Stockholm inte gav stöd åt uppfattningen att röda hund är en

farlig komplikation vid graviditet. ”Creggs sjukdom är en barnsjukdom”, inskräpte Abolins, och han vände sig mot att aborter genomförts. Inte i något land i världen hade så många aborter gjorts på grund av röda hund enligt Abolins, och detta innebar att ett stort antal friska foster dödat liksom att kvinnor riskerat sina liv i en abortoperation.³⁶

”Här har man nu tagit död på 275 barn” hävdade Wetterdal. Av dessa var några missbildade, och det var möjligt och rentav sannolikt att en del av dessa orsakats av röda hund. Men missbildningsfrekvensen var inte klarlagd, enligt Wetterdal. De många aborterna hade dessutom getts tillstånd på lösa grunder fortsatte Wetterdal; inte alltid utifrån läkar diagnos på röda hund utan endast utifrån uppgifter från kvinnan. ”Detta ha kvinnorna lärt sig och ha i flera fall lyckats på detta sätt skaffa sig abort utan att skäl därtill förelegat.”³⁷ Wetterdal menade också att den oro som skapats kring röda hund kunde skyllas pressen.

Abolins och Wetterdals inlägg vittnar om deras starka abortmotstånd. Abort kallas dödande – av ett foster eller av ett barn. Wetterdals tvärsäkerhet är också slående. Några belägg för sitt påstående om att kvinnor utnyttjade situationen för att få abort förde han inte fram, och frågan är hur han alls säkert hade kunnat veta något sådant. Tanken att kvinnor tar tillfället i akt och gör aborter de i juridisk mening inte har rätt till är intressant också för att den återkom några år senare, i samband med neurosedynaffären. Återkom gjorde även tesen att pressen skapade onödig oro bland kvinnor som sedan strömmade till läkarna.

Samtidigt ska en komma ihåg att Abolins och Wetterdal tillhörde förlorarnas sida i denna strid. I diskussionen på läkarsällskapet lade Rolf Lundström fram preliminära data om rubeolans skadliga effekter, och fick stöd av ögonläkaren Inga-Lisa Boström-Smith från Södersjukhuset som redovisade flera fall av katarakt (grå starr). Barnläkaren Anders Hagström inflikade att Lundströms siffror troligen hade varit ännu högre om inte de drygt 270 aborterna genomförts liksom att flera skador efter röda hund skulle komma att fastställas först efter några år. Karl Otto Granström, professor i oftalmiatrik, instämde med obstetrikerna och gynekologerna att värnaden för livet var viktig, men hävdade vikten av att beakta vilket liv det skulle kunna bli frågan om: ”Den uppfattningen måste var och en få, som har sett föräldrar komma med blinda barn eller barn med andra svåra defekter, och jag anser att man bör sträva efter att undvika att sådana barn föds.”³⁸

I den statliga utredningen *Abortfrågan* (1953) konstaterades att det varit rimligt att tillåta de många aborterna under röda hund-epidemin 1951 då kunskaperna varit begränsade, men i dagsläget fann utredarna att abort var en dålig lösning. Istället skulle gravida kvinnor som smittats med röda hund i första hand behandlas förebyggande med immunglobulin.

Så klingade epidemin av och det gjorde även debatten. Abortlagen kvarstod oförändrad. Frågan om fosterskada som abortskäl sjönk undan,

för att sedan väckas till liv igen i samband med neurosedynhändelserna under tidigt 1960-tal.³⁹

Neurosedyn

Läkemedlet thalidomid hade utvecklats i Västtyskland av Chemie Grünentahl och såldes under olika namn i 46 länder. Det tyska namnet var Contergan. Totalt föddes cirka 10 000 barn med skador av thalidomid, de flesta i Västtyskland där medlet såldes receptfritt. I Sverige såldes medlet av Astra under namnet Neurosedyn, från januari 1959 till december 1961 då det drogs in. Under en period såldes även ett annat thalidomidpreparat under namnet Noxodyn. I Sverige uppskattas att ungefär 150 skadade barn föddes, och att uppåt 90 av dem överlevde medan övriga avled i samband med eller strax efter förlossning.⁴⁰

Neurosedyn hade skrivits ut mot bland annat sömnsvårigheter, oro, ångest och stresshuvudvärk, och det gavs även till gravida kvinnor och barn. I Astras reklam för medlet beskrevs det som rogivande, snabbt verkande, effektivt och med ”ytterst låg toxicitet”.⁴¹

I Sverige är historien om neurosedynet en historia om en tid då en oerhört stark tilltro till medicinen svängde över i chock och sedermera en ökad läkemedelskontroll liksom en förändrad abortlag. Den rör föreställningar om funktionshinder och normalitet, den handlar om föräldrars inflytande kontra myndigheters, och om journalistik, juridik och pengar. Den är också en historia om kamp. Föräldrar kämpade för att få ta hem sina barn, medan andra adopterades bort eller växte upp på institution. Barnen kämpade med de otympliga arm- och benproteser de förväntades använda. Frågan om ansvar och ersättning utkämpades i rätten, i världens första talidomidrättegång, och resulterade i en förlikning där de drabbade barnen fick livslång ekonomisk kompensation.

I Västtyskland hördes enstaka varningar redan 1959 då en del koplade medlet till fall av polyneurit, en inflammation i nerverna, och till fokomeli, en missbildning hos fostret som gör att armar och ben till stor del saknas och att händer och fötter är fästade nära axlar respektive bäcken. Efter att ett stort antal barn med missbildningar fötts drog Chemie Grünenthal tillbaka Contergan från den tyska marknaden i november 1961. Däremot informerade man inte företag i andra länder som sålde medlet på licens. *Svenska Dagbladet* rapporterade om händelsen i en notis – ”Tyskt sömnmedel förmodas farligt under havandeskap” – liksom även *Dagens Nyheter* men båda tidningarna omskrev medlet med det tyska namnet Contergan istället för det svenska Neurosedyn.⁴² Strax därefter framförde den kommunistiska tidningen *Ny Dag* kritik mot att medlet inte dragits in i Sverige som man gjort i Västtyskland. Efter kontakter med Medicinalstyrelsen skrev Astra ett varningsbrev till svenska läkare i december 1961 och medlet drogs in. Några försök att informera

allmänheten gjordes inte och Medicinalstyrelsens generaldirektör Arthur Engel uppmanade journalister som skrivit i frågan att låta bli för att inte skapa oro.

Den mediala tystnaden bröts genom en artikel i den kristna tidningen *Dagen* i februari 1962, och med *Dagens Nyheter*s löpsedel och artikel en månad senare: ”Sömndrog medicinskandal. 1000 barn missbildade. 12 svenska fall”.⁴³

Kritik kom att riktas mot Medicinalstyrelsen för att inte ha informerat offentligheten. Att meddela läkare via brev var enligt medicinalrådet Karl-Erik Linder ”den normala kommunikationsgången” och han förklarade i *Dagens Nyheter*:

Om vi skulle ha skickat ut ett officiellt meddelande från medicinalstyrelsen och satt i gång en stor apparat kunde man därigenom ha åstadkommit en psykos. Säkert finns det tiotusentals blivande mödrar som inte längre så säkert vet vilka sömn- och läkemedel de intagit. Och vad en sådan skrämmande varning skulle kunna leda till kan var och en spinna vidare på...⁴⁴

Tidningen *Vecko-Journalen* skrev genom journalisten Barbro Alving ett öppet brev till Engel på Medicinalstyrelsen i vilket man kritiserade Medicinalstyrelsen för att bagatellisera problemet genom att påstå att mängden neurosedyn föreföll liten ute på marknaden. Enligt Alving hade det framkommit att information inte förts vidare från läkare till kvinnor. Slutsatsen var att Medicinalstyrelsen reducerade en fråga som rörde mänskligt lidande till en procedurfråga.⁴⁵

Sherri Finkbines abort

Historien om neurosedyn kan knappast berättas utan att historien om Sherri Finkbine är med.⁴⁶ Finkbine var amerikanska, gift med fyra barn och programledare för ett barnteveprogram. När hon blev gravid för femte gången hade hon känt sig trött och orolig och ätit neurosedyn. Neurosedynet släpptes aldrig på den amerikanska marknaden men hennes make Robert hade köpt tableterna i Europa. Vid samma tid konstaterades att neurosedyn orsakar allvarliga fosterskador. Finkbine ansökte om abort i sin hemstat Arizona vilken först beviljades men sedan, efter att hennes fall uppmärksammats i pressen, avslogs. Finkbine reste då tillsammans med sin make till Sverige för att ansöka om abort. Paret Finkbine landade på Arlanda i augusti 1962 där en presskonferens hölls. Den mediala uppmärksamheten på Finkbine var enorm, i Sverige liksom i andra länder. I kvällstidningen *Expressen* skrev Finkbine även fem egna artiklar där hon redogjorde för sin situation och varför hon ville ha en abort.⁴⁷ Efter läkarundersökning, kuratorsamtal och överläggning i Medicinalstyrelsen beviljades Finkbine abort på socialmedicinsk indikation, och

ingreppet utfördes på Karolinska sjukhuset några dagar senare. Enligt en läkare på sjukhuset hade fostret missbildningar på båda armarna.

Finkbine inledde i *Expressen* med att berätta om sitt livs största dag: dagen då hennes och hennes mans första barn föddes. Hon berättade om deras oro över och behandlingen av flickans medfödda höftskada, glädjen när flickan återhämtat sig liksom glädjen längre fram över de tre ytterligare barnen. Det var knappast en slump att moderskärleken fick inleda artikelserien. Finkbine betonade att hon och hennes man inte var några "strålande undantagsföräldrar" utan en vanlig familj med bekymmer och räkningar att betala, men hon betonade också att barnen stod i centrum i deras liv. Neurosedynet drabbade "denna idylliska tillvaro".⁴⁸ Med insikten att det var neurosedyn hon tagit följde vånda och oro: "Kunde vi – vi som älskar barn – ge livet till ett litet barn som skulle vara dömt att lida under hela sitt liv?".⁴⁹ Finkbine redogjorde därefter för turerna kring sin abortansökan i Arizona, den internationella uppmärksamheten i media för hennes fall, och för resan till Sverige; "Det kändes så konstigt att faktiskt behöva fly vårt eget land för att få någonting gjort som medicinskt sett var oantastligt".⁵⁰ I USA hade hon mött fördömanden: att hon var en syndare och att det hon ville göra var ett mord. Men Finkbine betonade att hon också hade en Gud, och att vad som är rätt för en nödvändigtvis inte var rätt för en annan. Väl i Sverige följde en ångestfylld väntan liksom en stor lättnad när aborten var över. Sist i artikelserien tackade Finkbine Sverige, svenskarna och tidningen *Expressen*, och hon avslutade: "Tack för att jag kan komma tillbaka till mina barn som en sund och frisk mor".⁵¹ Moderskapet och kärleken till barnen fick därmed utgöra ramen kring Finkbines berättelse.

En liknande inramning kunde ses i amerikanska *Life* som vid samma tid publicerade ett reportage om Finkbine, med bilder av en gråtande Finkbine med ansiktet gömt i sina händer, en argumenterande och bestämd Finkbine, och en Finkbine med sina barn. Den amerikanska historikern Leslie J. Reagan som analyserat *Life*-reportaget skriver:

Finkbine's attributes made her an ideal media representation of the American mother caught in a reproductive dilemma, for she represented the ideal mother and "every woman." She was the culture's portrait of the child-centered woman: attractive, white, heterosexual, and a married mother of four.⁵²

Med Finkbine förändrades bilden av den abortsökande kvinnan. Finkbine var en gift, vit, utbildad medelklasskvinna med såväl barn som en tevekarriär. Hon gick ut offentligt om sin abort och skrev även själv om den i pressen. Finkbine var långt ifrån den slitna eller egoistiska kvinna som annars dominerade i rapporteringen om abort. Därmed påverkade Finkbine troligen även synen på abort. Hon hade visserligen speciella skäl för sin abort – fosterskada – men hennes abort och rapporteringen kring den

var en bidragande faktor till de liberalare synsätt som växte fram under 1960-talet. Vid samma tidpunkt som Finkbine gjorde abort i Sverige diskuterade Socialdemokratiska studentförbundet och Folkpartiets ungdomsförbund krav på fri abort, och året efter tog båda dessa organisationer ställning för att fri abort skulle införas. Det blev starten på den abortdebatt som längre fram, 1975, resulterade i att fri abort infördes i Sverige.⁵³

I USA uppmärksammades som framgång Finkbine stort, men här bidrog också en röda hund-epidemi år 1963 till liberaliseringen. ”German measles played a key role in jump-starting abortion law reform” skriver Leslie J. Reagan.⁵⁴ Röda hund blev, enligt Reagan, en katalysator inte enbart för aborter utan även för diskussioner om reproduktiva rättigheter och funktionsnedsattas rättigheter.

Suzanne Vandeputs ”neurosedynmord”

Samma år som Sherri Finkbine gjorde abort i Sverige dödade belgiska Suzanne Vandeput från Liège sitt neurosedynskadade spädbarn.⁵⁵ Med stöd av sin make, mamma, syster och en läkare hade hon gett barnet en överdos sömnmedel. De blev alla åtalade men frikända fem månader senare efter en mycket uppmärksammad rättegång. Utmärkande för Vandeputfallet är sympatierna de åtalade fick. I flera opinionsundersökningar uttrycktes ett mycket starkt stöd för Vandeput och för eutanasi/barmhärtighetsmord.⁵⁶ När de åtalade släpptes utspelades glädjescener bland de stora skaror som samlats utanför domstolen.⁵⁷

Vandeputfallet uppmärksammades även i Sverige, och även här uttrycktes förståelse för kvinnan, eller ”modern” som hon kallades. *Dagens Nyheter* rapporterade att ”förtvivlad mor dödade nyfödd”.⁵⁸ Tidningens chefredaktör Olof Lagercrantz skrev med starkt patos att Suzanne Vandeput gjort rätt, uppvisat mod, och att rättegången borde läggas ner. Respekt för människolivet var ”inbränt i vårt medvetande”, skrev Lagercrantz, men ”endast i en värld utan kärlek kan man hävda att livet även när det är förkrympt och berövat alla utvecklingsmöjligheter är heligare än allt annat.”⁵⁹ Mot Lagercrantz invände filosofen Harald Ofstad som delade Lagercrantz medkänsla för Vandeput och barnet men inte hans slutsats. Enligt Ofstad kunde barmhärtighetsmord i vissa fall vara moraliskt rätt: då person led av dödlig sjukdom som också var förenad med starka smärtor och lidande. Men i Liège-fallet rörde det sig om ett missbildat barn, och Ofstad manade till försiktighet i att göra det biologiskt friska barnet till måttstock. ”Något av det värdefullaste att ta vara på i vår kultur är ju respekten för det svaga och hjälplösa, det som är annorlunda.”⁶⁰

Frikännande, fällande dom med nåd, eller ingen rättegång alls? Debatten blev omfattande och åsikterna gick isär. Jag har dock inte funnit något inlägg för att Vandeput borde ha straffats med fängelse. *Svensk vanföre-*

tidskrifts redaktör Erik Nilsson fann ”applåderna” för mordet i Liège stötande och han önskade ett annat domslut än frikännande. Nilsson ansåg att Suzanne Vandeput, troligen ”ej tillräknelig och chockad”, borde ha dömts men samtidigt befriats från straff genom nåd.⁶¹ En liknande ståndpunkt framfördes av Hannie Örne, mamma till en neurosedynskadad flicka på elva månader. Örne skrev att hon kanske mer än någon annan kunde sätta sig in i den förtvivlan Vandeput känt när hon fick se sitt barn, och hon hade i brev till domstolen i Liège väddat om förståelse för vad hon såg som en handling utförd av en svårt chockad ung kvinna. Samtidigt önskade hon någon form av symbolisk dom för att inte respekten för livet skulle nedvärderas.⁶² Även pingströrelsens ledare Lewi Pethrus visade förståelse. Han menade att handlingen skulle fördömas men han var också övertygad om att den utförts av ”moderskärlek”. Pethrus tillade att det kunde vara lätt att på avstånd och utan närmare kännedom resonera om fallet – ”Det är något helt annat att vara en mor med ett barn utan armar.”⁶³

Tidningen *Vecko-Journalen* framhöll paret Vandeputs välordnade och trygga liv (”en modellfamilj”), deras vanlighet (”det kunde ha varit vem som helst av oss”), deras dröm om ett barn (”barnkammaren stod redan färdig”). Man framhöll Suzanne Vandeputs förtvivlan när tragedin slog till, att hennes handling var genomtänkt, att hon tog sitt ansvar för den, och att hon var mor – ”en mor har ställts inför rätta”. Artikeln tog inte uttalat ställning för dödandet av barnet men andemeningen var starkt inکännande.⁶⁴

Likheterna mellan Finkbinefallet och Vandeputfallet är flera. Fallen rörde kvinnor som ätit neurosedyn. Kvinnornas handlingar – abort respektive barmhärtighetsmord – fick internationell uppmärksamhet. Deras fall väckte sympati och förståelse. När pressen skrev om fallen var dramaturgin ofta densamma. ”Hur ödet drabbade en lycklig familj” om Finkbines. ”Ett lyckligt par som alla andra i Belgien... Men så slog katastrofen ner” om Vandeputs.⁶⁵ Suzanne Vandeput var något yngre och hade inte samma framgångsrika karriär som Sherri Finkbine, men tidningar skrev om dem på likartat sätt. Man framhöll att de var gifta, omskrev dem som mödrar och betonade deras välanpassning.

Sympatierna och stödet Finkbine och Vandeput fick speglar också tidens syn på funktionsnedsättning. I Sverige – liksom i USA – var det brukligt att barn med funktionsnedsättning placerades på institution och att banden till föräldrar bröts. Det skadade barnet omtalades som en tragedi, skriver Reagan.⁶⁶ I Sverige hade institutionaliseringen av så kallade senneslöa, vanföra, blinda och döva startat på 1800-talet, för skydd, omvårdnad, uppfostran och längre fram undervisning, och den var under fortsatt utbyggnad på 1960-talet. Samtidigt blev 1960-talet en brytningstid. Anstalterna kritiserades för att vara otidsenliga och isolerade, och en mer positiv syn på funktionsnedsatta barn började växa fram.⁶⁷ Det är rimligt

att tro att många av de par som väntade eller som fick neurosedynskadade barn under tidigt 1960-tal hade svårt att se någon framtid för dem. Man förväntade sig inte att dessa barn kunde utvecklas och leva goda liv. Hannie Örne gav en delvis annan bild då hon beskrev sin dotter som lik sina systrar, viljestark och med ett strålande humör.⁶⁸

Den femte abortindikationen

Eftersom neurosedyn skadade foster under graviditet aktualiserades frågan om abort, och första gången en svensk tidning förde frågan på tal var i april 1962. Vinkeln var speciell. På kvällstidningen *Aftonbladets* första sida stod med stora svarta bokstäver: ”Kvinnor har använt farlig sömn-tablett för abort”. Inne i tidningen spetsades budskapet till ytterligare med rubriken: ”Läkare (medstyrets utredare) slår larm om hemskt rykte: Farliga sömnpillret populärt abortmedel. Stor ökning av missbildade barn.” Det var en försåtlig rubriksättning. Medicinalstyrelsen hade inte slagit något larm, utan dess utredare Jan Winberg intervjuades i artikeln om den undersökning han påbörjat om sambandet mellan fosterskador och läkemedel. Dessutom byggde hela artikeln på lösa antaganden; neurosedyn ”kan ha” använts i fosterfördrivande syfte ”erfar” *Aftonbladet*. Tidningen erfor också att det var ”en viss kategori kvinnor” som flitigt skulle ha tagit neurosedyn ”för att göra sig av med ovälkomna barn”. Vilka dessa kvinnor var gick man inte in på, men man hävdade bestämt att kvinnorna inte haft en aning om att medlet framkallade allvarliga missbildningar utan använde det i syfte att just göra abort. ”Tanken är skrämmande”, meddelade *Aftonbladet*. ”Jag har hört liknande rykten under utredningens gång. Om de är sanna är det fruktansvärt”, instämde Winberg.⁶⁹

I *Aftonbladets* artikel vreds fokus i neurosedyndebatten: från kvinnor och nyfödda som offer för en läkemedelskatastrof till kvinnor som försökte göra abort och nog inte var att lita på. Det är oklart varför denna fråga alls kom upp. Vid denna tid var det inte klarlagt att neurosedyn kan framkalla missfall. I Winbergs undersökning, som gjordes på uppdrag av Medicinalstyrelsen och vars resultat publicerades i *Svenska läkartidningen* 1964, fanns inga uppgifter om abort eller missfall relaterat till neurosedyn.⁷⁰

Några veckor efter Sherri Finkbines abort publicerade *Svenska Dagbladet* en ledare där man föreslog att abortlagen skulle ändras, och kort därefter uppvaktade Medicinalstyrelsen regeringen med ett förslag om att komplettera abortlagen med en femte indikation: att abort ska kunna beviljas om fostret skadats under graviditeten.⁷¹ Bakgrunden var neurosedynhändelserna. Hittills hade 12 ansökningar om abort inkommit från kvinnor som tagit neurosedyn. Sex av dessa hade medgivits abort på medicinsk indikation, och tre på socialmedicinsk. I ett fall fick kvinnan missfall, men i två fall hade kvinnan fått avslag (oklart varför). Medicinal-

styrelsen menade att praxis varit att ge kvinna abort på socialmedicinsk indikation vid befarade fosterskador, då födseln av ett svårt missbildat barn kunde bli ett ”allvarligt psykiskt trauma” för kvinnan.⁷² Men myndigheten önskade en revidering av lagen – dels för att indikationer användes i fall de inte var avsedda för, och dels för att kvinna ”i god psykisk balans” även skulle ha rätt att erhålla abort vid fosterskada.⁷³ Man hänvisade till att den danska abortlagen reviderats 1956 mot bakgrund av de många fallen av röda hund.

Medicinalstyrelsens förslag gick ut på remiss. Vid samma tid aktualiserades återigen bilden av kvinnor som tar neurosedyn för att få abort. Det var Brita Rudberg, underläkare vid psykiatriska kliniken på Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, som i *Svenska läkartidningen* kritiserade lagförslaget. Rudberg skrev:

Den nya lagen skulle emellertid möjliggöra för kvinnan att på ett helt annat sätt än förut själv avgöra fostrets öde. Hon kan äta neurosedyn eller annat teratogent preparat i avsikt att utsätta det väntade barnet för risken av ”svårartat lyte” och på så sätt erhålla en legal abort.⁷⁴

Neurosedynet var visserligen indraget men kvinnor kunde ha tabletter kvar, menade Rudberg, vars artikel gav eko bland remissinstanser och riksdagsledamöter.

I remissrundan tillstyrkte en majoritet förslaget om en fosterskadeindikation, bland andra Folkpartiets kvinnoförbund, Socialdemokratiska kvinnoförbundet och flera av universitetens medicinska fakulteter. Sveriges läkarförbund var emot. Man vände sig inte mot att abort utfördes vid befarade allvarliga fosterskador men ansåg att behovet av detta täcktes av gällande lag. Mot Medicinalstyrelsens förslag talade osäkerheten i att förutsäga fosterskador liksom etiska och principiella betänkligheter. Läkarförbundet fann att en effektivare läkemedelskontroll och en restriktiv receptförskrivning till gravida kvinnor istället skulle kunna förebygga att foster skadades. Det fanns inga medicinska motiv för en utvidgning av lagen, ansåg förbundet. Istället borde en allmän översyn av abortlagen göras.⁷⁵

Även Diakonistyrelsen önskade en omprövning av den svenska abortlagen i en mer restriktiv riktning och i sin kritik av förslaget på fosterskadeindikationen lyfte man fram funktionshinderades ställning. En indikation som enbart utgick från fostrets status kunde tolkas som att samhället ansåg att det var bättre att individer med handikapp inte fanns.⁷⁶

Högerns kvinnoförbund fann det rimligt att, som inom nuvarande lagstiftning, med hänsyn till kvinnan möjliggöra abort då ett foster var skadat. Däremot vände man sig emot att abort skulle kunna göras med hänsyn till fostret. Kvinnoförbundet varnade även för att en vidgad abortlagstiftning skulle kunna missbrukas av kvinnor för att få en legal abort.⁷⁷

Organisationen De vanföras väl fanns inte med bland remissinstanserna men skickade in Roland Rosendahls artikel ”Humanitet på avvägar” till Medicinalstyrelsen som uttryck för sin ståndpunkt. Artikeln var hämtat ur *Svensk vanföretidskrift*. Rosendahl var starkt kritisk till Medicinalstyrelsens framställning om införande av fosterskadeindikation:

Men varje indikation, som tar sikte på barnet och medger dess förintande för att befria det från till på köpet befarat lidande, träffar en grupp människor direkt i deras människovärde och existensberättigande. Den kommer dem att framstå såsom egentligen icke önskvärda.⁷⁸

Efter att regeringen lagt fram en proposition om införande av fosterskadeindikation hördes liknande motargument från riksdagsledamöter. Höger- och folkpartister motionerade mot en utvidgning av abortlagen, liksom socialdemokraten, läkaren och RFSU-ordföranden Elisabet Sjövall. Att kvinnor skulle kunna ”missbruka” abortlagen anfördes som ett problem av flera. Sjövall hävdade att det i princip var omöjligt att bevisa om en kvinna ätit ett fåtal tabletter eller inte, och hennes slutsats blev att lagförslaget ”öppnar möjlighet för all kriminell abortering att nu utföras på legal väg”.⁷⁹

En diskussion som uppkom var om införandet av en fosterskadeindikation innebar en principiell förändring av abortlagen eller ej. Flera kritiker av förslaget menade att övriga indikationer utgick från kvinnan och medgav abort om hon var sjuk eller blivit våldtagen, medan fosterskadeindikationen medgav abort på grund av fostrets status och att detta öppnade för en problematisk gradering av människovärdet. Regeringen hävdade istället i sin proposition att förslaget utgick från starka humanitära skäl och inte innebar en ny princip då den redan befintliga abortlagens eugeniska indikation rörde ärftlig sjukdom eller skada hos fostret. Man betonade att lagförslaget inte innebar någon nedvärdering av funktionshindrade eller banade väg för en gradering av människovärdet.

Hur ska de olika synsätten tolkas? Eugeniska indikationer infördes i abort- och steriliseringslagarna på 1930-talet i syfte att motverka spridning av icke önskvärda arvsanlag i befolkningen. Bakom låg samhällets intresse att höja befolkningens ”kvalitet” genom att motverka allvarliga ärftliga sjukdomar. I regeringens proposition 1963 omskrevs abortlagens eugeniska indikation som ”färgad av” tanken att utrota sjukdomar, men att hänsynen till det väntade barnet och föräldrarna också spelat en viktig roll. Detta är knappast en rimlig beskrivning av syftet med eller tillämpningen av den eugeniska indikationen under 1930- och 1940-talen. Där emot kan en praxis ha utvecklats, i takt med att tilltron till den äldre eugeniken klingade av, som tog ökad hänsyn till det enskilda fostret. Att avgöra om den femte abortindikationen innebar en ny princip för abortlagen eller inte är därmed inte så enkelt. Men tydligt är att de olika sidorna

hade intresse av att framställa det på det ena eller andra sättet: som en principiellt ny grund i abortlagen (borgerliga riksdagsledamöter, De vanförsas väl och enskilda kristna debattörer) eller som en legitimering av praxis och förlängning av rådande lag (regeringen, flera remissinstanser och riksdagsledamöter, *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*). Det vill säga, det handlade om politik.⁸⁰ På våren 1963 antogs förslaget om att införa fosterskadeindikationen i svensk abortlag. Abort kunde hädanefter medges ”när med skäl kan antagas att det väntade barnet på grund av skada under fosterstadiet kommer att lida av svårartad sjukdom eller svårt lyte”.⁸¹

*

1900-talets diskussioner om fosterskada som abortskäl är en del av den svenska historien om abort. De eugeniska aborterna utgjorde en väsentlig del av de legala aborterna från 1938. Samhällsdiskussionen om hur det oönskade arvet skulle stävjas föregick 1938 års abortlag, men när lagen väl var instiftad och verksamheten i gång var det påfallande tyst. De eugeniska aborterna framstod inte som oetiska, utan snarare som påbjudna. Den eugeniska indikationen för abort användes allt mindre efter 1940-talet, men den var fortsatt kvar i lagen. När 1965 års abortkommitté lade fram sitt betänkande *Rätten till abort* år 1971 skrev man syrligt:

Av samtliga nu gällande abortindikationer är den eugeniska den abortindikation som har föranlett minst diskussion. Det är påfallande hur den har accepterats som berättigad, även av dem som annars hävdar en mer eller mindre absolut skyldighet för kvinnorna att föda sedan de har blivit befruktade.⁸²

Medan de eugeniska aborterna var okontroversiella och oomtvistade väckte andra aborter där fostret antogs vara skadat debatt. I samband med röda hund-epidemin tilläts kvinnor göra abort, men enskilda läkare var kritiska. Den offentliga diskussionen om neurosedynhändelserna blev omfattande, och den resulterade i en reviderad abortlag såväl som en ökad förståelse för kvinnor som vill göra abort. Men fortsatt gällde att vissa abortskäl (fosterskada) vägde tyngre än andra (kvinnors självbestämmande). Fortsatt fanns i debatten också en uppdelning av kvinnor. Medan Sherri Finkbine av svensk press framställdes som en god mor och en respektabel människa, kunde en tidning som *Aftonbladet* samtidigt varna för ”en viss kategori kvinnor” som tagit saken i egna händer och använt neurosedyn som abortmedel. Även i riksdagsdebatten varnades för att kvinnor skulle komma att ”missbruka” rätten till abort genom att inta eller uppge att man tagit farliga läkemedel.

Debatten rörde kvinnosyn men även synen på personer med funktionshinder. De eugeniska aborterna gjordes för att stävja de så kallade undermåliga människornas utbredning. Vid röda hund-epidemin och vid neurosedynhändelserna fanns en acceptans för att kvinnor skulle få göra

abort. Att få ett funktionshindrat barn kunde beskrivas som en tragedi och ett livslångt lidande för såväl barn som föräldrar. Men bilderna av och berättelserna om de neurosedynskadade barnen bidrog troligen till en mer positiv syn på barn med funktionshinder. Här hade mediernas representationer en central roll, för kunskap om och identifikation med barnen. Stor uppmärksamhet fick till exempel Maj Ödmans tevedokumentär om neurosedynskadade Peter, ”Peter och hans kamrater”, från 1967. Medier tog även på sig uppgiften att informera om neurosedyn, uppgifter som Medicinalstyrelsen ansåg kunde skapa onödigt oro och därför inte skulle spridas. Reagan skriver att medier fick en central roll för att sprida information i USA vid röda hund-epidemin på 1960-talet, medan många läkare var tveksamma.⁸³ På 1960-talet blev medier en aktör i abortdebatten, vid sidan av läkare, politiker och abortsökande kvinnor.

Summary

Women, abortion and teratology. By Lena Lennerhed. The article discusses the argument from foetal defects as a reason for legal abortion in 20th century Sweden. Women in Sweden got limited access to abortion in 1938 under certain circumstances – for medical reasons (if the woman’s life or health was in jeopardy), humanitarian reasons (to terminate pregnancies resulting from incest or rape) or eugenic reasons (if the woman or her partner was a carrier of a serious hereditary disease). In 1946 abortion for socio-medical reasons were legalised, and in 1963, the law was amended so as to include abortion in cases of foetal defects. Abortion on demand was introduced in 1975.

Three different examples are discussed: abortion on eugenic grounds for women diagnosed as feeble-minded in the 1940s, abortions performed due to the rubella epidemic in the 1950s, and abortions permitted to women who had taken thalidomide (in Sweden sold under the name ”neurosedyn”) in the early 1960s. In focus are the during the period changing ideas regarding disability and women’s rights and their role in society, and how disabled children and women wanting abortions were represented in the media.

Eugenic abortions were essentially performed to prevent the procreation of persons classified as deficient. While eugenic abortions were seen as uncontroversial at the time, abortions for other reasons, such as rubella, caused some controversy among physicians. The public debate on the thalidomide events, and in particular the American Sherri Finkbine’s widely reported abortion in Sweden in 1962 as well as the Belgian Suzanne Vandepuut’s killing of her child in the same year, paved the way for a revised abortion law and a greater acceptance for women wanting abortions.

Keywords: abortion, foetal defects, eugenics, rubella, thalidomide, Finkbine.

Noter

1. Om diskussioner kring fosterdiagnostik och abort under 1980- och 1990-talen, se Lena Lennerhed: "Abortdebattens paradoxer" i Lena Lennerhed & Anders Burman (red.): *Sekelslut. Idéhistoriska perspektiv på 1980- och 1990-talen* (Stockholm, 2011). Se även Marsha Saxton: "Disability rights and selective abortion" i Lennard J. Davis (red): *The disability studies reader* (Hoboken, 2013).

2. Om den illegala verksamheten, se Lena Lennerhed: *Historier om ett brott. Illegala aborter i Sverige på 1900-talet* (Stockholm, 2008).

3. Lena Lennerhed: "Abort och psyke" i Torbjörn Gustafsson Chorell & Maja Bondestam (red.): *In på bara huden. Medicinhistoriska studier tillägnade Karin Johannisson* (Nora, 2010).

4. Carl-Herman Tillhagen: *Barnet i folketron. Tillblivelse, födelse och fostran* (Stockholm, 1983), 146–157.

5. Leslie J. Reagan: *Dangerous pregnancies. Mothers, disabilities, and abortion in modern America* (Berkeley, 2010), 7ff.

6. Anna Lundberg: *Care and coercion. Medical knowledge, social policy and patients with venereal disease in Sweden 1785–1903* (Umeå, 1999), 169ff.

7. *Skydd för det väntade barnet. 1. Åtgärder vid missbruk m.m. under graviditet*, SOU 1987: 11, 31f.

8. När abortlagen utökades med socialmedicinsk indikation ändrades också den eugeniska indikationen till att även omfatta lyte, i betydelsen ärftligt betingad missbildning. Syftet var att åstadkomma konvergens mellan abortlag och steriliseringslag. Se Kungl. Maj:ts proposition nr 156 år 1946.

9. År 1940 var det totala antalet legala aborter 506 och andelen eugeniska 23,7 %. År 1942 var det totala antalet aborter 568 och andelen eugeniska 40,5 %. År 1950 var det totala antalet aborter 5889, och de eugeniska utgjorde 9,2 %. Uppgifter för år 1946 saknas så därför kan inte det totala antalet eugeniska aborter fastställas exakt. *Abortfrågan* SOU 1953: 29, 81.

10. År 1962 utfördes 12 aborter på eugenisk indikation, av totalt 3205 aborter, se *Sveriges officiella statistik*. Se även SOU 1971: 58 kap. 8. Utredarna bakom SOU 1971: 58 menade dock att abort av eugeniska skäl utfördes i fler fall än vad som fram-

gick från Medicinalstyrelsen, och att annan indikation som t.ex. svaghet då använts.

11. *Betänkande med förslag till lagstiftning om avbrytande av havandeskap* SOU 1935: 15, 120.

12. Mikael Eivergård & Lars-Eric Jönsson: "Mellan tvång och frivillighet i 1074 steriliseringsakter 1935–1975", *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935–1975* SOU 2000: 20, Bilaga 2, 117f. Se även Mattias Tydén: *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975* (Stockholm, 2002), 69f.

13. Jag har skrivit om RFSU och steriliseringarna i *Sex i folkhemmet. RFSUs tidiga historia* (Hedemora, 2002) s. 112ff. Idéhistorikern Maria Björkman skriver om en av nyckelfigurerna i de svenska steriliseringarnas teori och praktik, se *Den anfrätta stammen. Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963* (Lund, 2011). Historikern Kristina Engwall behandlar sterilisering av sinnesslöa kvinnor i "Asociala och imbecilla". *Kvinnorna på Västra Mark 1931–1967* (Örebro, 2001). Idéhistorikern Ulla Ekström von Essen redogör för steriliseringspolitiken på kommunal nivå i *Folkhemmets kommun. Socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–1952* (Stockholm, 2003). Den internationella forskningen om sterilisering är omfattande. Nämnas kan till exempel Randall Hansen & Desmond King: *Sterilized by the state. Eugenics, race, and the population scare in the twentieth-century North America* (Cambridge, 2013) i vilken författarna hävdar att de så kallade sinnesslöa var främsta objekt för politiken, att över 60 000 tvångsteriliserades i USA under 1900-talet, och att steriliseringar gjordes i stor skala även efter 1945 då eugeniken hamnat i vanrykte.

14. Eva Palmblad: *Den disciplinerade reproduktionen. Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning* (Stockholm, 2000), 69ff, Engwall: "Asociala och imbecilla", 189ff.

15. Tydén: *Från politik till praktik*, 377ff.

16. Formulär för abortansökningar intyg C.

17. Formulär för abortansökningar intyg B.

18. Ansökningar om abort, Rättspsykiatriska nämnden, Medicinalstyrelsens arkiv

1942, EI d: 12, Riksarkivet. För att fastställa så kallad intelligensålder användes tester såsom Terman-Merills eller Point Scale, se Monika Bukowska Jacobsson m.fl.: "En kartläggning", *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935–1975* Bilaga 4 SOU 2000: 20.

19. Björkman: *Den anfrätta stammen*, 164, Tydén: *Från politik till praktik*, 300ff. Hofsten, i grunden anatom och zoolog, verkade i rådet 1935–1953, och läkaren och ärftlighetsforskaren Romanus åren 1951–1976.

20. Tydén: *Från politik till praktik*, 374.

21. Ansökningar om abort, Rättspsykiatriska nämnden, Medicinalstyrelsens arkiv 1942 EI d: 12, år 1946 EI d: 61, Riksarkivet. Engwall diskuterar innebörder av begreppet "sexuellt opålitlig" i kap. 5 i sin avhandling "Asociala och imbecilla".

22. Eivergård & Jönsson: "Mellan tvång och frivillighet", 76. Det är viktigt att betona att frågan om frivillighet och tvång är en tolkningsfråga och inget som tydligt framgår av handlingarna. Eivergård och Jönsson tolkar t.ex. att en ansökan som inte är underskriven av den sökande själv är en indikation på tvång, och att villkor för utskrivning kan ses som indirekt tvång, 67. Se även Tydén: *Från politik till praktik*, 234f och SOU 1971: 58, 112f.

23. Historikern Kristina Engwall skriver inte om abort i sin avhandling "Asociala och imbecilla", men har i mejl uppgett att journalanteckningar om abort förekom på Västra Mark. Dessa är dock mycket kortfattade och ger ingen ledtråd i frågan om tvång och frivillighet.

24. Bukowska m.fl.: "En kartläggning", 240, 264. Tydén pekar på svårigheten i att avgöra skälet till sterilisering om person som etiketterades som tattare samtidigt diagnostiserades som sinnesslö. Han menar också att etiketten tattare användes tämligen löst och oprecist och inte är ska ses som synonymt med resandegruppen, *Från politik till praktik* 62f. Jag har inte funnit inlägg i samhällsdebatten för (tvångs)abort av så kallade tattare.

25. I den av regeringen utgivna *Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Stockholm, 2014) återges uppgifter från den svenska politikern Soraya Post om att hennes mamma tvingades till abort och sterilisering, 100f. Forskning om tvångsaborter är ytterst

begränsad. Historikern Johanna Schoen skriver i sin bok *Choice & coercion. Birth control, sterilization and abortion in public health and welfare* (Chapel Hill, 2005) att tvångssteriliseringar förekom i North Carolina 1929–1975, framför allt på svarta kvinnor, men hon har inte funnit exempel på aborter genomförda med tvång, 143.

26. I USA och England var abort förbjudet men undantag gjordes för så kallade "therapeutic abortions" för att skydda kvinnors liv och hälsa, och här fanns ett visst utrymme även för eugeniska aborter, se Leslie J. Reagan: *When abortion was a crime. Women, medicine, and law in the United States, 1867–1973* (Berkeley, 1997) 64, John Keown: *Abortion and the law. Some aspects of the legal regulation of abortion in England from 1803 to 1982* (Cambridge, 1988) kap. 3. I England legaliserades abort 1967. Se även Barbara Brookes: *Abortion in England 1900–1967* (London, 1988).

27. Gunnar Broberg & Nils Roll-Hansen (red.): *Eugenics and the welfare state. Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway and Finland* (East Lansing, 1996).

28. Lau Sander Esbensen: "Thi livet er stærkere end loven..." *Danmarks moderne aborthistorie* (Odense, 2014), lagtext 319. Boken bygger på hans avhandling med samma namn från 2003. Historikern Sniff Andersen Nexø noterar i sin avhandling *Det rette valg. Dansk abortpolitik i 1930'erne og 1970'erne* (Köpenhamn, 2005) 111 att tolkningar går isär om eugenikens betydelse i abortpolitiken. Medan Esbensen i sin avhandling menar att eugeniska aborter förekom men inte var av avgörande betydelse, hävdar omvänt historikern Lene Koch i sin *Racehygiejne i Danmark 1920–56* (Köpenhamn, 1996) att 1939 års abortlag just var eugeniskt motiverad. Se även Lene Koch: *Tvangssterilisation i Danmark 1929–67* (Köpenhamn, 2000).

29. Øyvind Giæver: "Abortion and eugenics. The role of eugenic arguments in Norwegian abortion debates and legislation, 1920–1978", *Scandinavian Journal of History* vol 30 2005, Ida Blom & Kari Tove Elvbakken: "Linjer i norsk abortlovgivning og abortpolitikk" i Kari Tove Elvbakken: *Abortpolitikens utfordringer* (Oslo, 2001) 18. Den norska lagen om abort på medicinsk, arvmässig och humanitär indikation antogs 1960, men verkställdes först 1964.

30. Mianna Meskus: "To exclude or to enclose? Medicalization of abortion in Finland, 1900–1950", *Scandinavian Journal of History* vol. 30, 2005, 52.

31. *Betänkande i abortfrågan* SOU 1944: 51, 81f.

32. De fåtal inlägg jag funnit i *Svenska läkartidningen* är några redovisande artiklar skrivna av nämndens experter Hofsten och Romanus.

33. Reagan: *Dangerous pregnancies*, 36ff.

34. Kungl. Medicinalstyrelsens cirkulärskrivelse, undertecknad Rolf Lundström 31/3 1951, i *Jordemodern* 1951, 297.

35. Mellan 1/7 1951 och 30/6 1952 utfördes 276 aborter enligt Medicinalstyrelsens framställning i Kungl. Maj:ts proposition nr. 100 år 1963 s. 5. Siffrorna varierar något i olika framställningar. I *Abortfrågan* SOU 1953: 29 anges att år 1950 fick en kvinna som haft röda hund abort, år 1951 264 kvinnor plus 20 på tvåläkarintyg, och enstaka kvinnor under 1952 och 1953, 96. I USA var den juridiska situationen oklar. En del kvinnor fick under 1960-talets röda hundepidemi abort medan andra kunde vägras och sedan födde skadade barn. Reagan menar att faktorer som klass och ras var av stor betydelse, näst intill alla kvinnor som fick abort var vita. Majoriteten läkare var enligt Reagan för abort vid röda hund, men de tog risker och flera av dem blev åtalade. Reagan: *Dangerous pregnancies*, 105, 112, 142, 152ff.

36. Janis Abolins i Svenska läkarsällskapets diskussion om rubeola, *Nordisk medicin* 1952 s. 1103.

37. Per Wetterdal i Svenska läkarsällskapets diskussion om rubeola, *Nordisk medicin* 1952, 1104. I diskussionen deltog också Axel Ingelman-Sundberg från Sabbatsberg som även han ifrågasatte att friska foster aborterades då det förelåg risk för fosterskada. Om Wetterdals abortmotsstånd, se Solveig Jülich: "Lennart Nilssons tidiga fosterfotografier. Från abortdebatt till sexualundervisning" i Gustafsson Chorell & Bondestam (red.): *In på bara huden*.

38. Karl Otto Granström i Svenska läkarsällskapets diskussion om rubeola i *Nordisk medicin* 1952, 1105. Rolf Lundström skrev ett antal rapporter och artiklar om rubeola och fosterskador under 1950- och 1960-talen.

39. År 1964 förekom en omfattande röda hund-epidemi och ett antal kvinnor fick

abort men då på den nya indikationen fosterskada som lagts till abortlagen år 1963.

40. Svensk forskning om neurosedynhändelserna är begränsad. Karin Paulssons avhandling i pedagogik: "Dom säger att jag ser mer normal ut med benproteser". *Om samhällskrav kontra barns behov* (Stockholm, 1995), handlar om behandlingen av och livsvillkoren för de neurosedynskadade barnen och berör i en bakgrund händelserna och debatten kring neurosedynet som ledde till att medlet drogs in. Information ges i övrigt i P3 Dokumentär "Neurosedynkatastrofen" 12/3 2006, Nadja Yllner: *Bara en liten vit sömntablett* (Borås, 2007) och Inga-Maj Juhlin: *Rikskuratorn. Omhändertagandet av de neurosedynskadade barnen 1962–1970* (Stockholm, 2012). En genomgång av artiklar finns i Erik Ransemar & Halvdan Renlings bok "Det idealiska sömnmedlet" *En studie i hur neurosedyntragedin publicerades* (Stockholm, 1970). Uppgifterna om antal barn födda i Sverige är hämtade från Medicinalstyrelsens utredare Jan Winberg i "Utredning rörande det eventuella sambandet mellan fosterskador och läkemedel", *Svenska läkartidningen* 1964, 828, men något högre siffror har redovisats i andra sammanhang. Reagan skriver om neurosedynhändelserna med fokus på amerikansk debatt i *Dangerous pregnancies* kap. 2.

41. Läkemedelsreklam från Astra 1960, Kungliga biblioteket. Se även Juhlin: *Rikskuratorn*, 10.

42. *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* 27/11 1961.

43. *Dagens Nyheter* 14/3 1962, se även Yllner: *Bara en liten vit sömntablett*, 83f.

44. *Dagens Nyheter* 18/3 1962. I *Expressen* 27/3 1962 förklarade Linder tillsammans med Åke Liljestränd: "Vi fruktade att mera omfattande åtgärder kunde skapa en oro, som skulle vålla en större skada bland annat i form av allvarliga psykiska komplikationer hos många blivande mödrar, som kanske inte ens kunde reda ut vilka läkemedel de använt."

45. *Vecko-Journalen/Barbro Alving*: "Öppet brev till generaldir. Engel", med svar av Engel och ytterligare kommentar av Alving, *Vecko-Journalen* 23/3 1962. Längre fram gjorde den tyska läkaren Widukind Lenz uppskattningen att fem barn fötts missbildade i Sverige på grund av bristen på information från myndigheterna, Paulsson: "Dom säger att jag ser mer normal ut", 33.

46. Jag har tidigare skrivit om Sherri Finkbines abort i Sverige, se *Historier om ett brott*. ”Sherri Finkbine’s choice. Abortion, sex-liberalism and feminism in Sweden in the 1960s and 1970s” i *Women’s History Magazine* issue 73 autumn 2013, och ”Sherri Finkbine flew to Sweden. Abortion and disability in Sweden in the early 1960s” (under utgivning).

47. Sherri Finkbines artiklar i *Expressen* publicerades 18/8–22/8 1962. Hennes make Robert Finkbine skrev en längre artikel på engelska, ”Our case”, i Svenska arbetsgivarförbundet tidskrift *Industria international* 1962.

48. Sherri Finkbine i *Expressen* 18/8 1962.

49. Sherri Finkbine i *Expressen* 19/8 1962.

50. Sherri Finkbine i *Expressen* 21/8 1962.

51. Sherri Finkbine i *Expressen* 22/8 1962.

52. Reagan: *Dangerous pregnancies*, 86. Reportaget i *Life* publicerades 10/8, strax innan avresan till Sverige.

53. Lennerhed: *Frihet att njuta*, 1994 kap. 8.

54. Reagan: *Dangerous pregnancies*, 4, se även 57, 104.

55. *Dagens Nyheter* benämnde Vandepus handling ”neurosedynmord” på tidningens första sida: ”Belgiskt rättsdrama om neurosedynmord” *Dagens Nyheter* 21/8 1962.

56. Richard Oulahant: ”Euthanasia – should one kill a child in mercy or is life, however hard, too dear to lose?”, *Life* 10/8 1962.

57. <http://www.britishpathe.com/video/mercy-gets-the-verdict/query/thalidomide>, 31/3 2015. *Svenska Dagbladet* rapporterade om ”öronbedövande ovationer” och *Dagens Nyheter* att ”Rättssalen jublade då domen lästes upp”, 11/11 1962.

58. Belgiskt rättsdrama om neurosedynmord”, *Dagens Nyheter* 21/8 1962.

59. Olof Lagercrantz: ”Kvinnan i Liège”, *Dagens Nyheter* 9/11 1962. Se även ledare 11/11 1962: ”Det är något av en moralisk bragd i den medkännande fantasins tecken som juryn utfört då den frikänner de anklagade”.

60. Harald Ofstad: ”Respekten för livets värde”, *Dagens Nyheter* 11/11 1962.

61. E. N.: ”Applåder för mordet i Liège!”, *Svensk vanföretidskrift* 12: 1962, 12. Tidskriften gavs ut av Riksorganisationen De vanföras väl, sedan De handikappades riksförbund.

62. Intervjuer av Christina Palmgren:

”Rätten att leva”, *Vi* 47: 1962. Här medverkade även läkaren Lars Engström som menade att Vandepus aldrig skulle ställts inför rätta, och advokaten Einar Van de Velde som ansåg att hon skulle fått fällande dom med benådning.

63. Citerat ur Juhlin: *Rikskuratorn*, 41. I samma artikel uttalade sig juristen Hugo Lindberg som menade att modern velat rädda sitt barn från ett livslångt lidande och att det hon gjort var moraliskt rätt. Barnpsykiatern Gustav Jonsson menade att moderns handling inte var rätt men att det var rätt att frikänna henne eftersom hon befunnit sig under svår psykisk press. Enligt Jonsson var det troligen så att föräldrarna led mest i fall som dessa medan barnen brukade anpassa sig relativt bra.

64. Sonja Gaspard: ”Ett barn har dödats men många lever...” *Vecko-Journalen* 16/11 1962.

65. Rubrik i *Expressen* 17/8 1962, Sonja Gaspard: ”Ett barn har dödats men många lever...” *Vecko-Journalen* 16/11 1962.

66. Reagan: *Dangerous pregnancies*, 7, kap. 2. Enligt Reagan fördubblades antalet funktionshindrade barn på institutioner under 1940- och 1950-talen i USA. Det handikappade barnet sågs som ett hot mot familjen, menar Reagan, 42.

67. Kajsa Ohrlander: ”Idéer och värderingar runt institutioner för barn med handikapp under 100 år” i Kajsa Ohrlander (red.): *Barnhus. Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar* (Stockholm, 1991), Staffan Förhammar & Marie C. Nelson (red.): *Funktionshinder i ett historiskt perspektiv* (Lund, 2004), Engwall: ”*Asociala och imbecilla*”, 43, 94. Se även Reagan: *Dangerous pregnancies*, 66.

68. Intervjuer av Christina Palmgren: ”Rätten att leva”, *Vi* 47: 1962.

69. *Aftonbladet* 25/4 1962.

70. Jan Wiberg studie ”Utredning rörande det eventuella sambandet mellan fosterskador och läkemedel”, publicerades i fyra artiklar i *Svenska läkartidningen* år 1964. Uppdraget var generellt men thalidomidens roll skulle särskilt beaktas. Frågan om missfall togs upp när det gällde två andra läkemedel än neurosedyn, men något samband kunde inte fastställas.

71. Osig.: ”Neurosedynet”, *Svenska Dagbladet* 4/9 1962, Medicinalstyrelsens fram-

ställning återges i Kungl. Maj:ts proposition nr 100 år 1963, 5f.

72. Medicinalstyrelsens framställning i Kungl. Maj:ts proposition nr 100 år 1963, 6.

73. Ibid, 5.

74. Brita Rudberg: "Förhastad lagstiftning?", *Svenska läkartidningen* 1963, 579.

75. Kungl. Maj:ts proposition nr 100 år 1963, 11f.

76. Ibid., 12, 10. På liknande sätt resonerade Karlstads domkapitel.

77. Ibid., 11.

78. Roland Rosendahl: "Humanitet på avvägar", *Svensk vanföretidskrift* 11: 1962, 6. Uppgiften om att artikeln sänts in till Medicinalstyrelsen står i tidskriftens nr 1: 1963.

79. Elisabet Sjövall, Motioner i Andra

kammaren, nr 836 år 1963 Riksdagstrycket, 19. Om Sjövalles sexualpolitiska ställningstaganden, se Lennerhed: "En besvärlig människa. Om Elisabet Sjövall, sexualiteten och kvinnligheten", *Tidskrift för genusvetenskap* 4: 2013.

80. *Svenska Dagbladet* gav stöd åt lagförslaget i flera ledare och fann invändningen om att förslaget vilade på en ny princip orimlig och vilseledande. Lagen syftade till att förebygga ett svårt lidande, och inte att gradera människor – se "Abortfrågan" 9/5 1963, "Abortlagen ändras" 23/5 1963. *Dagens Nyheter* var inne på samma linje, se "Märklig abortstrid" 8/5 1963, "Tvetydligt om abort" 22/5 1963.

81. *Rätten till abort* SOU 1971: 58, 121.

82. *Rätten till abort* SOU 1971: 58, 120.

83. Reagan: *Dangerous pregnancies*, 49.

